

TARPKULTŪRINĖS KOMPETENCIJOS ASPEKTAI: NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS REIKŠMĖ MOKYMOŠI PROCESE

Lina Nikitinaitė

Mykolas Romeris universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Elektroninis paštas: linanil88@gmail.com

Pateikta: 2017 m. kovo 17d.; priimta spausdinti 2017m. rugsėjo 12 d.

DOI: DOI:10.13165/SMS-17-9-1-06

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjama neverbalinė komunikacija mokymosi procese kaip vienas iš tarpkultūrinės kompetencijos aspektų, nes neverbalinė kompetencija lydi ir papildo verbalinę komunikaciją bei atskleidžia tikrąsias mokymosi proceso dalyvių emocijas ir mintis. Bendravimas yra svarbiausias procesas, kuris dominuoja visose gyvenimo situacijose, ypač bendraujant su tarpkultūrinėmis studentų grupėmis, bet dažnai pamirštama, kad jame svarbūs ne tik žodžiai, bet ir kūnas, jo kalba. Todėl ignoruojant neverbalinę komunikaciją, praleidžiamas proakis didžiausias srautas informacijos. Norint to išvengti, verta mokėti kūno kalbą bei jos aspektus, nes tik tada, supratęs ir skyręs didesnę dėmesį neverbalinei komunikacijai, pagerėtų mokymosi proceso efektyvumas.

Reikšminiai žodžiai: neverbalinė komunikacija, kūno kalba, mokymosi procesas, tarpkultūrinė kompetencija.

Atlikti tyrimai atskleidė, kad tik 7% žodinės ir rašytinės informacijos (verbalinė komunikacija) priimama mokymosi proceso metu, visa kita informacija, t. y. 93% gaunami neverbaline komunikacija (Pease, 2003: 13). Neverbalinė komunikacija yra tokia svarbi, jog kūno ignoravimas mokymosi procese reikštų ignoruoti visą organizmą – jis yra vienas iš organų rinkinys ir jo funkcijos turi didelę reikšmę mokymuisi. Nepakankamas

dėmesys suaugusiųjų švietėjų ir besimokančiųjų emocijoms, kurios lemia aplinkos sukūrimą bei medžiagos prieinamumą ir įsisavinimą, yra šio tyrimo **problema**. Dėmesys neverbalinės komunikacijos svarbai švietime skiriamas per mažas, todėl iškyla klausimas, ar neverbalinė komunikacija turi reikšmės mokymosi procesui?

Šio straipsnio **objektas** – neverbalinė komunikacija mokymosi procese.

Straipsnio **tikslas** – nustatyti neverbalinės komunikacijos reikšmę mokymosi procese.

Tyrimo metodas. Tyrimas atliktas naudojant anketinę apklausą. Imtis – proginė, ne-reprezentatyvi, netikimybinė. Tyrimo dalyviai – 31 respondentas, besimokantis įvairiose švietimo institucijose, daugiausia aukštosiose mokyklose, įvairiose studijų pakopose. Besimokančiųjų amžius yra 18–30 metų. Tarp jų 27 moterys ir 4 vyrai.

Neverbalinės komunikacijos samprata ir teorinis pagrindas. Terminų „kūno kalba“ ir „neverbalinė komunikacija“ reikšmės yra miglotos. Oksfordo anglų kalbos žodyne (2005) pateiktas apibrėžimas, jog „**kūno kalba** – tai sąmoningi ir nesąmoningi kūno judesiai ar kūno padėtis, per kuriuos mes išreiškiame savo požiūrį ir jausmus.“ Oksfordo verslo anglų kalbos žodynas (2009) siūlo šiek tiek kitokį apibrėžimą. Tinkamai žodyne pabrėžiama prasmė, kad kūno kalba gali būti panaudota kaip įrankis, nors tai gali būti nevalingas poelgis be jokio tikslo: „**kūno kalba** – tai vienas iš bendravimo procesų, kurio pagalba jūs parodote, ką jaučiate ar galvojate ir tai jūs parodote padedant kūnui, o ne žodžiams.“ Kiti žodynai kūno kalbai suteikia kitą reikšmę – kinestetiką, t. y. neverbalinės kalbos interpretacija. Tai vienas iš būdų studijuoti tam tikrus kūno judesius ir gestus kaip nežodinės komunikacijos formą.

Tam tikri neverbaliniai signalai yra universalūs visiems žmonėms, tačiau skiriasi įvairiose kultūrose. Pavyzdžiui, žmonėms būdingos tam tikros universalios veido išraiškos: liūdesys, laimė, pyktis, nepasitikėjimas, nustebimas, baimė (Cooper ir kt. 2007: 54), tačiau kultūra apsprendžia, kada šias emocijas rodyti / nerodyti, kur bendraudamas žmogus turi stovėti ir koku atstumu, ką galima liesti, seka gestikuliacijos laiką ir dažnumą, akių kontakto palaikymą arba žiūrėjimą į šoną, kada garsiai ar tyliai kalbėti, kada juoktis ar susiraukti ir pan. Tai, jog neverbalinis ir verbalinis bendravimas papildo ar pakeičia vienas kitą, yra universalu visose kultūrose, tačiau kaip ir kada tai yra išreiškiama, įvairiose kultūrose skiriasi. Todėl svarbu išmanyti neverbalinę kalbą, nes ji pasako daugiau nei žodžiai (Matulienė 2007: 78).

Rėjus Birdwhistellis yra vienas iš svarbiausių teoretikų ir tyrinėtojų kinestetikos srityje, kurioje jis tyrinėjo daugiau nei trisdešimt metų ir buvo vadinamas kinestetikos tėvu (Ekman, 2003: 23). Jis savo darbams naudojo lingvistikos modelį.

Ewardas Hallas yra proksemikos tėvas. Proksemika nagrinėja, kaip gyvūnai ir žmonės naudoja erdvę, esančią aplink. Į savo erdvę įsileidžiame artimą žmogų, o nuo mums nepatinkančio laikomės per atstumą. Nustatyti keturi nuotoliai: intymus – nuo prisilietimo iki 45 cm; asmeninis – nuo 45 iki 122 cm; socialinis – nuo 122 iki 366 cm; viešasis – daugiau negu 366 cm (Hall, 1963: 87).

Trečioji neverbalinės komunikacijos kategorija būtų *parakalba* arba balso tembro bendraujant reikšmė (Ekman, 2003: 23). Tai yra sąveika tarp verbalinės ir neverbalinės komunikacijos. Garsai, kuriuos mes išskiriame bendraudami, susiję tiesiogiai su kalba, bet nėra kalbos komponentas. Tragerio darbai šioje srityje nėra labai gerai žinomi, kaip

kitų autorių, bet tai yra labai didelis įnašas mūsų supratimui. Targeris paralingvistiką dalina į keturis tipus: *kalbos tempą* – tai balso aukštumas, artikuliacija ir ritmas; *balso tonas* apima tokius garsus kaip juokimasis, verkimas, žiovavimas ir pan; *balso intonacija* charakterizuoja manierą, kuria žmogus pasako žodžius ir frazes; *tembras* apima kalbos ritmą, tai yra tokie žodeliai kaip „uh“, „um“, pauzės ir kiti balso pertraukimai.

Apibendrinant turimas žinias apie neverbalinę komunikaciją ar kūno kalbą, galima pabrėžti, jog neverbalinė komunikacija dominuoja visur ir visada, yra traktuojama kaip savaime suprantamas reiškinys, tačiau turi didelę įtaką bendravimo procesui bei yra tiek universali, tiek skirtinga įvairiose kultūrose.

Neverbalinės komunikacijos reikšmė mokymosi procese. Suaugusiems mokantis svarbu ne tik išgirsti, bet ir pamatyti, kaip yra perduodama informacija. Tai yra vienas iš būdų, kai geriau įsimenama medžiaga, nes prisimenama, su kokia veido išraiška suaugusiųjų mokytojas pasakojo, kokie buvo jo gestai, kokias emocijas perteikė. Šiuo atveju neverbalinė kalba mūsų bendravime tampa ne mažiau reikšminga už verbalinę: ji padeda geriau išreikšti norimas mintis: „bežodė komunikacija yra keitimasis daiktine, veiksmine informacija; gestais, mimika, pantomimika, jausmų išraiška ir t. t. Tačiau šią informaciją reikia mokėti teisingai šifruoti, kad būtų išvengta klaidų.“ (Jovaiša 1993: 66). Anot A. Bierach (2000: 20), „Žmogui kalba duota tam, kad jis galėtų nuslėpti savo mintis. Tačiau tai, ką jis nori nuslėpti kalbėdamas, dažniausiai išduoda kūnu“.

Stebėdamas besimokančiųjų tarpusavio bendravimą, iš kūno kalbos dėstytojas gali pasakyti, ką besimokantieji mąsto, kokias emocijas išgyvena. Aiškiausiai emocijos matomos veide. Gebėjimas veidu išreikšti stiprias emocijas jį pagyvina, leidžia be žodžių išreikšti mintį. Tiesa ir tai, kad veido išraiška greitai kinta, nes kūno kalboje atsispindi emocijos, kurias žmogus jaučia konkrečios situacijos metu. Jeigu gerai pažinsime veido išraišką, tai jos kitimas leis suprasti, kaip keičiasi pašnekovo nuotaika bendravimo procese. Mokymosi procese dėstytojas, stebėdamas besimokančiųjų išraišką, supranta, ar dėstoma medžiaga įdomi, aiški, suprantama. Tokiu atveju galima keisti situaciją, pateikti klausimus, kad besimokantieji išreikštų savo mintis, ir pareikštų, ką jau žino tam tikru klausimu. Tada mokymosi procesas tampa efektyvesnis.

Neverbalinė komunikacija suaugusiųjų mokymosi procese. Atliekant tyrimą buvo siekta išsiaiškinti neverbalinės komunikacijos svarbą suaugusiųjų mokymosi procese. Anketa sudaryta iš uždarų ir atvirų klausimų. Imtis – proginė, nereprezentatyvi, netikimybinė – į imtį buvo įtraukiami prienami populiacijos elementai, 31 įvairių pakopų besimokantysis iš įvairių Lietuvos universitetų. Besimokantieji – 18–30 metų, atitinkamai 27 moterys ir 4 vyrai, 27 bakalauro ir 2 magistro studentai. Du respondentai dėl tam tikrų aplinkybių neatskleidė duomenų apie tyrimą išsilavinimą.

Nauja informacija patenka per regėjimą, kai 29% žmonių išmoksta matydami (vaizdinė medžiaga). Klausydami (garsinė) išmoksta 34%, o per judesį (vizualinė) išmoksta 37% žmonių (Teresevičienė ir kt., 2004: 22). Tačiau tai negarantuoja, jog žmogus įsimindamas medžiagą nenaudoja ir kitų informacijos pateikimo kanalų. Tai tik patvirtina, jog būtent per šį mokymosi kanalą patenka daugiausia informacijos. Remiantis gautais duomenimis, vaizdinė informacija visiems įsimenama geriausiai, tai įrodė didžioji dalis respondentų – 69% (1 pav.). Mažesnę reikšmę įsiminimui turi vizualinės (25%) infor-

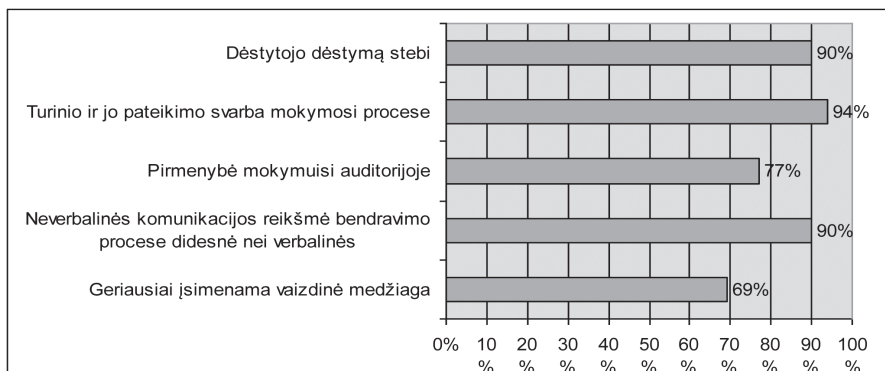
macijos pateikimas, o garsinės medžiagos pateikimas padeda išmokti tik 6% respondentų. Todėl galime teigti, jog respondentai geriau įsima pateiktą informaciją mokymosi metu per vaizdą ir judesį (1 pav.).

Pasak Alfredo Bieracho (2000: 12) savo kūno kalba žmogus teigiamai arba neigiamai veikia kitus, ir tai jis daro sąmoningai arba nesąmoningai. JAV profesorius Viljamas Kondonas teigia (Bierach, 2000: 17), jog kalbant žmogaus kūnas mažiausiais judesiais *šoka* pagal kalbos ritmą, todėl rankos, pirštai, galva, blakstienos ir t. t. juda kalbos ritmu. Su teiginiu, kad žymiai daugiau informacijos perduodama ne tik iš lūpų į lūpas, bet ir kūnu, sutinka 87% respondentų ir tik 13% – ne (2 pav.).

Dellingas pažymi (Končiuvienė, 2005: 15), jog „distancinis švietimas – tai tokia mokymosi forma, kuomet besimokantieji yra fiziškai atskirti nuo mokytojų“. Mokymąsi auditorijoje galime traktuoti kaip visiškai priešingą mokymosi modelį virtualiajam, nes šiuo atveju mokymasis vyksta turint tiesioginį kontaktą tarp dėstytojo ir besimokančiojo, kai yra sukuriamos palankios sąlygos pastoviam bendravimui, diskutavimui ir pan. Būtent tokia mokymosi forma respondentams yra palankiausia mokymuisi, nes net 77% (1 pav.) teikia pirmenybę tokiam mokymuisi, o 23% – virtualiam mokymuisi.

Mokymosi procese medžiagą galima pateikti ir tik ją nuskaityti, bet galima pateikti ir ją įprasminti. Pasak Teresevičienės M. ir kt. (2004: 22), gerą pranešimą lemia vaizdinių priemonių panaudojimas, konkretus aiškinimas, sugebėjimas neviršyti laiko, judėjimas auditorijoje, balso tembras, nuolatinis kontaktas ir komunikacija su besimokančiais, intrigos panaudojimas.

Tyrimo dalyvių atsakymai apie neverbalinės komunikacijos reikšmę atskleidžia jos svarbą. Net 94% respondentų kreipė dėmesį į turinį ir jo pateikimą. (1 pav.).

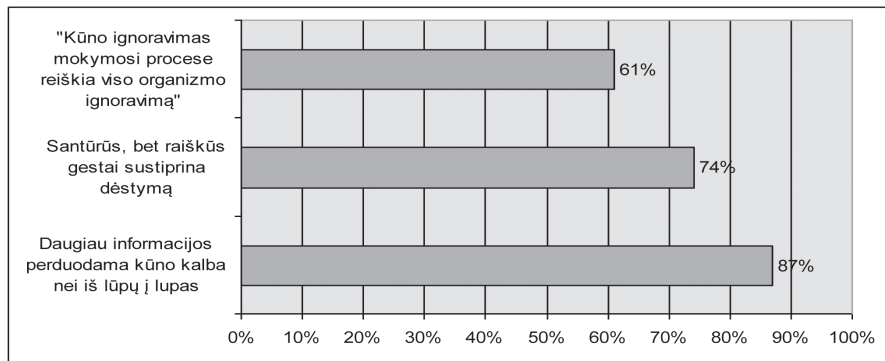


1 pav. Neverbalinė komunikacija mokymosi procese

Šaltinis: sudaryta autorės

Besimokantiejiems yra svarbu, kad dėstytojas medžiagą pateikia ją paįvairindamas tam tikrais gyvenimiškais pavydžiais bei juos iliustruoja gestais. Bet kokio pranešimo pa-

pildymas gestais atneša sėkmę oratoriui, nei, priešingai, tik judinant lūpas. Būtent todėl yra svarbus ne statiškas, o pastoviai kintantis dėstytojo dėstyimo vaizdas, kurį, pasirodo, stebi net 90% (1 pav.) respondentų. 74% respondentų sutiko, jog iš dėstyimo procese raiškūs judesiai turi reikšmę ir tik 3% nesutiko su šiuo teiginiu, o 23% neturėjo nuomonės. Stebėti neverbalinę bendramokslių komunikaciją taip pat yra svarbu respondentams, kaip ir dėstytojų dėstyimą ir tai patvirtino 90% respondentų (2 pav.). Galima daryti išvadą, jog neverbalinės komunikacijos svarba dominuoja tiek mokymosi procese, tiek ir už jo ribų, nes bendravimas su bendramoksliais gali vykti mokymosi proceso metu ir už jo ribų, ir tai gali turėti vienodą reikšmę.



2 pav. Neverbalinė komunikacija dėstyime

Šaltinis: sudaryta autorės

Pasak K. Pukelio (1998: 211), mokytojams būtina žinoti visas komunikacines priemones, kurios gali būti naudingos perteikiant mokslo žinias, organizuojant pažintinę veiklą ir mokant dirbti savarankiškai. Psichologų pastebėta, kad kalbėtojai, norintys įtikinti klausytojus, naudoja daug daugiau nežodinio bendravimo elementų, tarp jų daugiau gestų rankomis, galvos linktelėjimų, veido išraiškos aktyvumo (Bendravimo psichologija, 2001: 113). Todėl 74% respondentų sutiko, jog dėstyimo procese raiškūs judesiai turi reikšmę ir tik 3% nesutiko su šiuo teiginiu, o 23% neturėjo nuomonės (2 pav.).

Teigiama, kad kūno ignoravimas mokymosi procese reiškia ignoruoti visą organizmą, nes jis yra vienas organų rinkinys, kurių funkcijos turi didelę reikšmę mokymosi procesui. 61% respondentų tuo abejoja, todėl sutiko tik iš dalies, o 16% iš viso nesutiko su šiuo teiginiu, bet 23% buvo tikri šio teiginio teisingumu ir jiems kūnas, neabejotina, mokymosi procese turi didelę reikšmę.

Apibendrinant galima teigti, jog kone visi suaugusieji, atsakydami į klausimus patvirtino, kad neverbalinė komunikacija turi didesnę įtaką, nei verbalinė komunikacija mokymosi procese.

Išvados:

1. Neverbalinė komunikacija suprantama kaip sąmoningi ir nesąmoningi kūno judesiai ar kūno padėtis, per kuriuos mes išreiškiame savo požiūrį ir jausmus.
2. Nors neverbalinė komunikacija traktuojama kaip savaime suprantamas reiškinys, visgi jos gilesniam supratimui įtakos turi kinestetika – studijos apie kūno kalbą ir jos raišką; proksemija, kuri nagrinėja žmogaus santykį su erdve; parakalba – studijos apie balso tonaciją.
3. Gauti empirinio tyrimo rezultatai patvirtino, kad neverbaline komunikacija perduodama daugiau informacijos, kuri yra geriau įsimenama ir apdorojama, nei verbaline komunikacija. Tai patvirtino atsakymai į anketos klausimus, kurie atskleidė, kad respondentams gestai, informacijos perdavimas kūnu sustiprina dėstymą. Tyrimas išryškino, kad mokymosi procese svarbi ne tik dėstytojo verbaliai ir neverbaliai pateikiama informacija, bet ir bendramokslių neverbalinė reakcija į dėstomą medžiagą.

Literatūra

- Bendravimo psichologija. (2001) Kaunas: Technologija.
- Bierach A. (2000) Kūno kalba. Kaunas: Tyrai.
- Cooper P. J., Calloway-Thomas, C., Simonds, C. J. (2007). Intercultural Communication: a Text with Readings. Pearson A and B: Boston, New York.
- Ekman P. (2003). Unmasking the face. Printed in the United States of America.
- Hall E.T. (1963). Proxemics - A Study of Man's Spatial Relationship. International Universities Press.
- Jovaiša L. (1993). Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa.
- Končiuvienė D. (2005). Informacinių komunikacijos technologijų vaidmuo nuotolinio švietimo plėtrai Panevėžio regione. Kaunas: KTU.
- Matulienė G. (2007). Bendravimo psichologija. Žodinis bendravimas. Kaunas: Technologija. KTU Psichologijos katedra.
- Pease A. (2003). Kūno kalba: kaip pagal gestus skaityti kitų žmonių mintis. Kaunas: Dajalita. P –7-19.
- Pukelis K. (1998). Mokytojų rengimas. Kaunas.
- Tereševičienė, M., Oldroyd, D., Gedvilienė, G. (2004). Suaugusiųjų mokymasis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

TRANSCULTURAL ASPECTS OF NON-VERBAL COMMUNICATION: IMPORTANCE OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN A LEARNING PROCESS

Lina Nikitinaitė, Lietuva

Summary. *Learning is a quite difficult process for learners, and no less difficult for the organizers of the learning process. Traditionally, more attention is paid just to words said to people who are willing to learn, with little attention to how the words are said. This article focuses on non-verbal communication, which gives 93% of information in all life situations, the same as in the learning process, and is attendant of verbal communication, which gives 7% of information.*

The research showed that non-verbal communication is very important for students in the learning process. More than 80% of respondents said that non-verbal communication is vital. In that case non-verbal communication has a much bigger impact in the behaving process, the same as in the learning process. Just very small percent of respondents pointed out that they preferred distance learning, which does not include non-verbal communication. Moreover, the biggest amount of respondents said that they used to give more information through body language than what is said through words. In summary, non-verbal communication should be viewed as important as verbal communication to make learning process more successful.

Key words: *Non-verbal communication, body language, learning process, intercultural competence.*

Lina Nikitinaitė, Mykolo Romerio universitetas, Edukologijos ir socialinio darbo institutas, doktorantė. Mokslinių interesų kryptys: švietimas, neverbalinė komunikacija mokymo/si procese.

Lina Nikitinaitė, Mykolas Romeris University, Institute of Education Sciences and Social Work, Doctoral student. Research interests: education, non-verbal communication in learning and teaching processes.